

DR. OLÁH JÁNOS
Szeged

Berzsenyi Dániel a nevelésről

Berzsenyi Dánielt (1776—1836) a köztudat költőként tartja számon, pedig esztétikai, gazdasági, társadalmi tanulmányai is jelentősek. Ő is kifejtette nézeteit a nevelésről, mint minden jelentősebb kortársa.

Az alapvető irodalmi műveltség megszerzésének helye akkor is az iskola volt. Abban pedig az oktatás nyelve a latin volt, az irodalomoktatás témája pedig az antikvitás irodalma, méghozzá elsősorban a latin irodalom. Nálunk ugyanis az 1806-os II. Ratio Educationis a német neohumanizmus iskolareformjának hatására visszaszorította az 1777-es I. Ratio Educationis természettudományos vonatkozásait, de műveltségünk alapvetően latinos jellege miatt nem adhatott a görög nyelvnek és műveltségnek a németországihoz hasonló népszerűséget.

A költő tízéves korában tanulta meg apjától az írást-olvasást, miután korábban csak arra volt gondja, hogy futással, úszással, lovaglással eddze a testét. A kor iskoláztatási szokásai szerint is elég jelentős késéssel, 13. életévében került Berzsenyi a soproni evangélikus líceum alsóbb, középfokú tanulmányokra előkészítő osztályába. Kisebb megszakításokkal hét esztendő telt itt. A soproni évek döntő élményt jelentettek Berzsenyi számára.

A javarészt német lakosságú Sopron az ország egyik legműveltebb városa, a líceum az egyik legjobb iskolája volt abban az időben. Az ifjú Berzsenyinek egyszerre kellett átélnie a falu és a város, az anyanyelv és az idegen nyelv, a nemes úrfinak járó kivételezettség és az iskolai élet uniformizáló fegyelme közötti ellentétet. Összeütközés és alkalmazkodás is született ezekből az ellentétekből. A költő belátta, hogy a líceumban a tudásnak van több becsülete, ezért kitűnően elsajátította a latin nyelvet, és jól megtanult németül is.

A soproni diákok irodalomtörténeti jelentőségű kezdeményezése volt az első magyar önképzőkör: a Magyar Társaság, ahol ilyen előadások hangzottak el:

— Mely nagy kárára lett nyelvünknek, hogy hazánk a Német Birodalom alatt vagyunk?

— Miért mentek oly kevésre a magyarok a tudományokban?

— A megvilágosodás hasznosabb-e vagy károsabb?

— Használt-e a mostani francia szabadság vagy káros?

Berzsenyi Dánielt 1803-ban a Társaság levelező tagjává választották, az irodalom iránt érdeklődő nemes úrként.

A soproni iskola hatását tükrözik a következő sorok, melyeket a költő 1809-ben Kazinczy Ferenchez írt:

„A műveletlen föld csak gazt terem;
A lélek is csak úgy emelkedik
A józanság tisztább világához,
Ha a tudományok és ismértek
Tárából gazdag zsákmányt gyűjt magának.”

A soproni diákoskodás után kisebb kitérővel a vidéki élet következett. A Berzsenyi családot szerették a falusiak, ezt Hársházi István „Niklai hagyományok” című

könyve is bizonyítja. A műből a költőben a nép között élő, a néppel együttérző igazságos földesurat, a példás gazdálkodót, családapát, a mélyen érző és gondolkodó embert ismerjük meg.

„Zsuzsa nemzetes asszony” ruhát adott a falusi gyermekeknek, a jobbágyasszonyokat zsírral, liszttel segítette, s mindez „Dani uraság” tudtával történt. Berzsenyi nem büntette a kor szokása szerint a tolvajokat. Megértést tanúsított a szorongató szükségből fakadó lopások iránt, s azt mondta: „inkább kérjeteK, szívesen adok, amíg nekem is van!”.

A költőt mélyen elgondolkodtatták a betyárok is. Somogy a szegénylegények valószínűségei eldorádója volt a múlt században. A sűrű és az egész megyét szinte összefüggően beborító erdősegek, valamint a Balaton lápvilága igen jó búvóhelyet kínáltak és adtak a betyároknak, akik a népnéző földesurak és az erőszakos katonafogdosás elől menekültek. A szegénylegények eleve bukásra ítélt lázadók voltak, bár ők is elítélték a közönséges bűnözőket (a „kacsbetyárokat”), mégis sokan közülük végül azok lettek. Berzsenyinek magának is volt egy kalandos találkozása a bakonyi betyárokkal, akik megvendégelték, éjjeli szállást adtak az erdőben eltévedt költőnek.

Berzsenyire nagy hatást gyakoroltak olvasmányai is. Merényi Oszkár kimutatta, hogy a költő egyik kedvenc könyve Volney „A romok” (Les Ruines, Die Ruinen) című műve volt. A romok vallástörténeti és valláskritikai mű. Volney azt vallotta, hogy a népek kiművelése lehetne az óhajtott boldogság forrása. Mai szóhasználatnál elve a tudás monopóliumának megszüntetéséért emelt szót. A népek tudatlanok, tehát oktatásra szorulnak, vezetőik romlottak, vezekelniük és javulniuk kell. Illúzió ez a javából, hogy a zsarnokok majd egyszer jobb belátásra térnek, és hogy politikai jogok kivívása nélkül fel lehet emelni a népet, fel lehet virágoztatni a műveltséget.

A 18. század az útleírások virágkora. A boldogságot keresték a lelkes utazók, de csak nyomort találtak helyette. Berzsenyi nem indult egzotikus felfedező útra, erre nem is szorult rá. Megvoltak a maga felfedezni való emberei: a jobbágyai. A költő munkásságával azonban másokat inspirált arra (közvetett módon), hogy „tanulmányutakat” végezzenek külföldön. Ezek az utazások már a 19. században, a 30-as években történtek, merőben eltértek a 18. század egzotikumot hajhászó céljaitól. Eötvös József, Trefort Ágoston, Pulszky Ferenc, Szemere Bertalan és mások indultak felfedező útra Európa országaiba. Minden érdekelte őket: akadémiák működése, a börtönök, az oktatás, a német otthon, bálók, lóversenyek stb.

Berzsenyi „A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairul” c. műve bizonyítja, hogy a költőt is érdekelte minden. Tanulmányát 1833-ban írta (3 évvel halála előtt). Az írást ellentmondásosan értékelték az egyes történelmi korszakokban. Ennek oka, hogy nem teljességre törekvő, összegző mű, csupán hozzászólás egy akkortájt — Széchenyi Hitele nyomán szélesen vitatott tárgyhoz. „Holmi gondolatokat” tesz közzé a mezei gazdagság „akadályairul és segéd módjairul”, ezek körét jórészt tapasztalatai szabják meg. A mű rendkívül tanulságos abból a szempontból is, hogy egy vidéken élő nemes, aki a faluján kívül eső világgal jóformán csak levelezés révén tart kapcsolatot, milyen plasztikus képet rajzol koráról, s milyen megoldásokban látja a kiutat. Berzsenyi olyan problémákról írt, melyeknek egy része ma is gond, történelmi örökség: a tőke hiánya, technikai elmaradottság, nemzetiségek megítélése, restség, önállótlanosság stb.

Egyértelműen ki lehet jelteni, hogy Széchenyi „Hitel” c. művét Somogyban sem értették meg teljesen. Berzsenyi nem gondolta végig a könyv mondanivalóját. A Hitel olyan veszedelmes érzelmeket is keltett a költőben, melyektől Széchenyi nagyon félt (hiszen Metternich így intette meg: „Meg kell önt leckéztetnem . . . Ön jót és nemeset akar . . . A kormány nem fél a világosságtól, de fél a tüztől.”). Arra, hogy Berzsenyi

és Széchenyi eszményei, törekvései végül is nem találkozhattak egymással, nem nehéz magyarázatot találnunk. Egyikük költő volt, másikuk közgazdász, politikus. Széchenyi a korai Berzsenyit, a nemzet ébresztőjét, az elpuhultságot, a hibák ostorozóját érezte lelki rokonának, nem a görög ideávilágba vágyakozott, nem szívelte a „durva demokrata” mezében tetszelgő köznemesi gőgöt.

„A mezei szorgalomról” c. mű megírását kétségtelenül a Széchenyi-ihlet segítette elő. Az ódai nagyság itt százéves kölcsönben és merész egyesületi formákban jut kifejezésre. Berzsenyi ódáinak étosza is felfedezhető a műben. Az igazságot a való meglátása, a szépséget az emberi méltóság és az erényt a részvét képviseli. A költő patriarcalizmusának az alapja az olyan állam, amelyben a törvény „apja a népnek”. A költő a népet, az embert elsősorban nem mint társadalmi, hanem mint erkölcsi lényt vizsgálja.

Elmondja, hogy nincs elég földművelő ember hazánkban, telepítésekkel lehetne ezen segíteni, de a magyarság nem szorulhat háttérbe. A költő markánsan fogalmazza meg demográfiai nézetét: „... nálunk is nagyon előmozdítanak a népszaporodást az oly törvények, amelyek a nép erkölcsét megtisztítanak, a házas embereknek holmi elősőbbiséget adnának, s a többgyermekűeket közsegedelemmel gyámolnák, leginkább pedig a sokgyermekű asszonyokat megjutalmaznák”. Nagy gondnak tartja a következő problémát is: „... néhol a legmeddőbb havasokon munka és föld nélkül sorvad a sok nép, leggazdagabb rónáinkon pedig munkás nélkül sorvad a föld... haszon nélkül vész a gazdag föld”. Berzsenyi Dániel a 6000—7000 holdas birtokok megművelhetettségéről ír a továbbiakban. Dicséri Balásházy Jánost (1797—1857), aki a kor egyik jeles mezőgazdasági szakírója volt. Balásházy Keszthelyen a Georgikonban tanult, majd jogi tanulmányokat végzett. „Észrevételek a honi gazdaságbeli szorgalom akadályairól és orvoslási módjairól” (1831) c. műve kétségtelenül nagy hatást gyakorolt Berzsenyire, ám a két munka szelleme más. Balásházy Berzsenyitől eltérően nem tér ki a nemzetiségi kérdésre, a pásztornép életmódjára, a vásárookra stb. Balásházy szerint az udvar nem akadályozza a magyar ipar fejlődését, ugyanakkor a haladás kérdésében türelmetlenebb, mint Berzsenyi.

A költő ezután érdekesen jellemzi a magyar népet, melynek sok pozitív vonása van: ildomos, becsületérző, sok erővel és természetes okossággal rendelkezik, de: „a csinosság és büszkeség betyársággá, az okosság ravaszsággá, az erő és hamis becsület-érzés pedig zsványsággá fajul, elannyira, hogy vagynak... tájaink, hol a magyar ifjúság a zsványságot... férfidisznek és erénynek nézi... s legföllebb az aprólékos lopást érzi gyaláztatnak, mert úgymond: Jótavaló ember lop ökröt, lovat, disznót, nem pedig aprólékot”.

A fenti sorokban benne van Berzsenyi már említett kalandja is a betyárokkal. A negatív tulajdonságokért a magyar paraszti gyermeknevelést okolja: „... a magyar parasztygyermek semmi iskolai nevelésben nem részesül, vagy ha részesül, ... semmi hasznát nem veszi... a magyar nép házi nevelése is több tekintetben hibás... A magyar mezei polgár, mihelyt fia a szűrt, tarisznyát és baltát elbírja, ökrésszé teszi azt... a gyermek apja avagy gazdája ökreit éjjel-nappal szanaszét legelteti, s amikor szerét teheti, mások réjtjében és gabonájában ökreit jól tartja. Ez az első magva és oskolója a magyar tolvajságnak és rablásnak”.

Érdekesen hasonlítja össze a magyarokat a nemzetiségekkel. „Minden német tud valami kis mesterséget, melyet a gazdaság mellett nagy haszonnal űz... oly házakat építenek, amilyenről a magyar álmodni sem mer.” Elítéli, hogy a magyarságnál élesen, mereven elkülönítik a két nem munkáját. Ismét a németekre hivatkozik, ahol a nők nyáron a férfiak nehéz munkáját is végzik, míg télen a férfiak is fonnak, kötnek, varrnak, míg a magyarok furulyáznak, azaz haszontalanul töltik az időt. A magyar gyer-

mekek nevelésével sem ért egyet a költő, mert szerinte a kemény nevelés vadítja az embert. A magyar gyerek szalonnán és kenyéren él nyáron, míg a német gyermek háromszor kap meleg ételt naponta. A szlovák népet vallásosságaért dicséri meg a költő.

Berzsenyi elégedetlen a nemes ifjak nevelésével is: „a nemes ifjú éppen azon korban, midőn annak a szülői figyelemre és fenytékre legnagyobb szüksége volna . . . romlottsággal teljes városokon betyárkodik, hol ahelyett, hogy az életre és gazdaságra szolgáló tudományokba vagy jobb erkölcsbe avattatnék, többnyire olyanokat tanul, melyek a terhes nevelés által kiürült atyai gazdaságot még inkább kiürítik”. A költő az oktatás anyagi gondjairól is ír: „. . . az oly nemesek, kiknek több gyermeket kell városon taníttatni, többnyire tönkredülnek”.

Berzsenyi elítéli az elfogott betyárokkal való bánást is, az amerikai börtönnevelést dicséri, ahol a rabok dolgoznak: „a gonosztevőket így maguk munkája által tartani, szorgalomra és rendes életre szoktatni . . . célravezőbb fenyték, mint azokat összefogdosni, összekínózni és úgy elereszteni, hogy még az úton kénytelenek legyenek lopni”.

Tanulságos, ahogy a jobbágyokkal való emberséges bánás szükségességéről is ír. Ha a paraszttal érzetik emberi méltóságát, az felejtí szolgaságát. „Lehet az embernek parancsolni, de nem azt megvetni és lealacsonyítani . . . minden emberi társaság-
nak és szövetségnek boldogító lelke a szeretet.”

Néhány tanácsot is megfogalmaz a költő. Mivel a magyarok pénzért sem tudnak „épitőmestereket” felfogadni, az egyes falvakban a szabadabb időkben a fiatalokat tanítani kellene téglá, vályog, cserépszindely vetésére. Propagálja az olaszországi lugasos szőlőtermelési rendszert, mely hazánkban akkoriban kevésbé volt elterjedt. Mélységesen elítéli a „vásárokat és egyéb henyenapokat”.

Berzsenyi műve utolsó részében fogalmazza meg legértékesebb javaslatait. Egyesületek kellenének szerinte: közös gabona- és pénztár, vének kormánya, közös konyha, asztal (az étkezés így olcsóbb lenne, s így az asszonyok is dolgozhatnának a földeken). Bankokat akart, melyek 100 éves hiteleket adnának 5%-os kamatra. Nem szocialista utópia ez: a jobbágyokból és a birtoktalan nemesekből kíván egy patriarchálisan szervezett faluközösséget létrehozni. Idézet zárómondataiból: „Az emberek egyesülve urai a földnek.”

Berzsenyi munkáját Lökös Zoltán 1945-ben így értékelté félreérthetetlenül a napi politikával aktualizálva: „100 évvel ezelőtt parasztszövetkezetet és kommunista közösséget akart.”

A költő 1833-ban a „Polgári rendtartás” c. művében így írta le közoktatáspolitikai nézeteit: „*Elsőben* minden iskolának legyen oly gazdasága, melynek jövedelméből a szükséges költségeken kívül a szegényebb tanulók élclme is kijusson. *Másodszor*: Legyenek oly épületei, melyekben a tanulók a tanítókkal együtt lakjanak. *Harmadszor*: A tanulók . . . testi gyakorlására szintoly gond legyen, valamint a lelkire . . . *Negyedszer*: A gazdaság tanítói tapasztalt gazdák legyenek, s a gazdaság tanítását leginkább csak gyakorlatilag tanítsák.”

Berzsenyit a különböző korok, szerzők különféleképpen értékelték, értékelésükön néha érződött a politikai aktualizálás, elmondható azonban, hogy a költő a mának is üzen, rámutat a magyar „élhetetlenségre”. A költő nem a ma nyelvéen ír, többszöri olvasás, elmélyülés szükséges ahhoz, hogy feltáruljon gondolati gazdagsága, művészi ereje, hogy megértsük üzenetét. A ma iskolájának talán többet kellene foglalkoznia a költővel, mert lelkesedésére a mában nagy szükség van.

FORRÁSOK, IRODALOM

[1] Orosz László: Berzsenyi Dániel. Gondolat Kiadó. Budapest, 1976.

[2] Német László: Berzsenyi Dániel. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1986.

- [3] *Hársbázi István*: Niklai hagyományok. Kaposvár, 1978.
[4] *Berzsenyi Dániel emlékezete*. Szerkesztette Laczkó András. Kaposvár, 1986 (benne a következő tanulmányokkal: Csetri Lajos: Berzsenyi irodalomszemlélete, Vargha Balázs: „Az ész az Istén”, Orosz László” Széchenyi és Berzsenyi).
[5] *Horváth János*: Berzsenyi és íróársai. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1960.
[6] *Merényi Oszkár*: Berzsenyi Dániel. Csurgói Könyvtár, VII. kötet. Kaposvár (év nélkül).
[7] *Berzsenyi Dániel művei*. Magyar remekírók sorozat. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1985.
[8] *Lőkös Zoltán*: Berzsenyi száz évvel ezelőtt... Délmagyarország, 1945. július 29. 4. p.

Mágoriné Huhn Ágnes—dr. Puskás Albert: Számítógép az általános iskolában

Folyóiratunk kiadásában megjelent újabb kötetünkkel — az eddigi gyakorlatnak megfelelően — az általános iskolai pedagógusok munkáját kívánjuk elősegíteni a személyi számítógépek felhasználásának témájában. A szerzők munkájukban először is a BASIC-programozási nyelvről adnak tömör összefoglalást. Majd ezt követően olyan témákat dolgoznak fel, amelyek a matematikán belül a tanulói, illetve a tanári munkát segítik a számítógép felhasználása révén. Hasznos példákon keresztül mutatják be a számítógép felhasználásának lehetőségeit a természettudományi és humán tárgyak területén, valamint az iskolai adminisztrációs munkában. Végül a felhasznált és ajánlott irodalom felsorolásával kívánják az olvasót segíteni ismereteinek további bővítésében.

A kötet ára: 60,— Ft. Megrendelhető postai levelezőlapon. Cím: Módszertani Közlemények Kiadóhivatala, 6725 Szeged, Hámán Kató u. 25.

Gácsér József: Demokratizmus és általános iskola

A Módszertani Közlemények könyvtársorozatának 9. köteteként melegen ajánljuk az iskolák, a pedagógusok figyelmébe *Gácsér Józsefnek*, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Neveléstudományi Tanszéke vezető tanárának *Demokratizmus és általános iskola* című, több szakaszban lebonyolított, széles körű vizsgálat-sorozaton alapuló munkáját.

Ez az elméletileg és módszertanilag sokoldalúan megalapozott vizsgálat nemcsak megbízható, objektív képet ad a nevelőtestületi demokrácia helyzetéről, minőségéről, hanem egy olyan új, a gyakorlatban is kipróbált komplex eljárást, mérőeszközt is bemutat a nevelőtestületi közösségek minőségének megállapítására, amely nélkülözhetetlen eszköze, segítője lehet a nevelőtestületi közösség tudatos szervezésének, az iskolai demokrácia továbbfejlesztésének, elmélyítésének.

Reméljük, hogy egyre több iskola igényli is ezt a felkínált lehetőséget, egyre szélesebb körben hasznosítják majd pedagógusközösségeink vezetői e komplex kutatás figyelmet érdemlő eredményeit.

A kötet ára 40,— Ft. Megrendelhető postai levelezőlapon a Módszertani Közlemények Kiadóhivatalánál (6725 Szeged, Hámán Kató u. 25.)